

Passend onderwijs. Tijd voor een goed gesprek

SAMENVATTING

De discussies bij passend onderwijs gaan publiekelijk voornamelijk over geld, organisatie en bezuinigingen terwijl de vraag naar hoe scholen en leerkrachten passend onderwijs kunnen realiseren in de praktijk, nog weinig aan bod komt. Wat doen leerkrachten eigenlijk zelf om passend onderwijs vorm te geven binnen hun klas, waar lopen ze tegenaan en wat kunnen we leren van leerkrachten die erin slagen om goed passend onderwijs te realiseren? Het lectoraat *passend onderwijs/Inclusive Education van Hogeschool Leiden en de Thomas More Hogeschool* in Rotterdam doen onderzoek naar succesfactoren in de praktijk van passend onderwijs om zo kennis te ontsluiten ten behoeve van professionalisering van (aanstaande) leraren.

In dit artikel worden de samenvattende resultaten van vier onderzoeken vanuit het lectoraat gepresenteerd en gerelateerd aan groter landelijk onderzoek met als doel de praktijk van het dagelijks lesgeven achter de vele cijfers zichtbaar te maken en daarbij vooral te focussen op concreet gedrag van leraren in de praktijk.

... leerkrachten geven aan dat ze in het algemeen positief staan ten opzichte van passend onderwijs maar wel meer kennis, vaardigheden en ondersteuning nodig hebben om tegemoet te kunnen komen aan de steeds grotere diversiteit aan leerlingen in hun klas

1 Inleiding

De laatste jaren is bij veel scholen en leerkrachten een afwachtende houding aangenomen ten aanzien van de realisatie van passend onderwijs. Slechts een minderheid van de leraren basisonderwijs voelt zich voorbereid op passend onderwijs en er zijn bij veel leerkrachten zorgen over wat er op hen afkomt (Van der Ploeg & Van Beek, 2014). Waslander wees er in 2011 al op dat veel leerkrachten geen concreet beeld hebben van wat er moet veranderen in de dagelijkse onderwijspraktijk om passend onderwijs mogelijk te maken. Zij zijn daardoor vaak onzeker over hun eigen kunnen en ervaren gebrek aan ondersteuning in de klas of zijn bang dat deze in de toekomst niet toereikend zal zijn. Ook vrezen zij taakverzwaring, enerzijds vanwege een toename aan zorgleerlingen en de zwaarte van de problematiek, anderzijds vanwege meer administratieve rompslomp en een toename aan gesprekken met ouders en experts. Ook zijn zij bang voor een niveauperlagening in de groep (Waslander, 2011). Dat is jammer omdat op de meeste scholen al veel is bereikt als het gaat om het bieden van passend onderwijs voor een groeiende groep leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften (Van der Wolf, 2010).

Uit onderzoek blijkt dat het handelen van de leerkracht om goed tegemoet te kunnen komen aan alle verschillen nog steeds centraal staat waar het gaat om het vormgeven van passend onderwijs in de praktijk (Bartolo, Hofsass & Mol Lous, 2007; Greven, 2007; Houtveen, 2004; Van der Wolf, 2010). Onderzoek naar de kwaliteit van onderwijs met betrekking tot het omgaan met verschillen in de klas levert echter nog steeds een verdeeld beeld op. Volgens de Inspectie van het onderwijs is er een goede verbetering gemaakt voor wat betreft het bieden van passend onderwijs maar heeft het bieden van gedifferentieerde instructie, afstemmen van opdrachten en werkvormen op verschillen tussen leerlingen en het planmatig evalueren van (onderwijs)resultaten nog verbetering (Inspectie van het onderwijs, 2013). Ook leerkrachten geven aan dat ze in het algemeen positief staan ten opzichte van passend onderwijs maar wel meer kennis, vaardigheden en ondersteuning nodig hebben om tegemoet te kunnen komen aan de steeds grotere diversiteit aan leerlingen in hun klas.

... zal worden ingegaan op de belangrijkste bevindingen tot nu toe met betrekking tot de attitudes, ervaringen, de ervaren belemmerende factoren en succesfactoren die leraren benoemen waar het gaat over het bieden van (goed) passend onderwijs in de dagelijkse onderwijspraktijk

2 Onderzoek

Om een beter beeld te krijgen van de behoeftes en (succes)ervaringen van leerkrachten, zijn verschillende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. Vanuit het lectoraat is onderzoek gedaan naar attitudes, competenties en behoeftes van leerkrachten ten aanzien van passend onderwijs binnen het onderwijzend personeel en directies van een aantal samenwerkingsverbanden in o.a. Leiden (Van Klaveren, 2012) en Voorne-Putten (Van Oudheusden & Mol Lous, 2013). Daarnaast is er vanuit de kenniskring landelijk onderzoek gedaan naar attitudes, competenties en behoeftes van leerkrachten met betrekking tot het kunnen bieden van passend onderwijs in het Montessorionderwijs (Olbers, 2012). Ook naar succesfactoren van passend onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen is onderzoek uitgevoerd waarbij ouders en leerkrachten hebben aangegeven wat er werkt voor hen en wat dit betekent voor competenties van (aanstaande) leraren (Haenen & Mol Lous, 2014). Om de praktijk zichtbaar te maken achter de vele cijfers, zijn er vanuit de kenniskring verdiepende gesprekken gevoerd met leerkrachten die zichzelf of op basis van de mening van collega's zeer competent voelen om passend onderwijs te bieden binnen de hier bovengenoemde onderzoeken.

Eerst zal worden ingegaan op de belangrijkste bevindingen tot nu toe met betrekking tot de attitudes, ervaringen, de ervaren belemmerende factoren en succesfactoren die leraren benoemen waar het gaat over het bieden van (goed) passend onderwijs in de dagelijkse onderwijspraktijk. Daarna volgen conclusies, discussie en aanbevelingen voor de praktijk.

Respondenten en instrumenten

Aan de diverse onderzoeken deden in totaal 721 respondenten mee verdeeld over vier onderzoeken (Haenen & Mol Lous, 2014: n = 344; Van Klaveren, 2012: n =

107; Olbers, 2012; n = 212; Van Oudheusden & Mol Lous, 2013; n = 58). De respondenten vulden digitale vragenlijsten in met open en gesloten vragen. Ook vonden verdiepende semi-gestructureerde interviews plaats met leerkrachten die door collega's werden voorgedragen als voorbeelden van goed passend onderwijs in de praktijk.

Resultaten

Uit de onderzoeken komt een duidelijk beeld naar voren waaruit blijkt dat leraren een *positieve attitude* hebben en graag voor zoveel mogelijk leerlingen passend onderwijs willen bieden. Tegelijkertijd ervaren leraren een hoge werkdruk door het toegenomen aantal leerlingen met leer- en/of gedragsproblemen en zien zij de *werkdruk* toenemen als passend onderwijs verder wordt ingevoerd (Van Klaveren, 2012; Olbers, 2012; Van Oudheusden & Mol Lous, 2013). Dit sluit aan bij recent onderzoek van o.a. CNV (2013); Van der Meer (2011) en Van der Ploeg en Van Beek (2014). Uit het recente onderzoek van o.a. Smeets et al. (2013) blijkt dat een op de vijf leerkrachten zich overbelast voelt wat betreft het lesgeven aan zorgleerlingen. Deze resultaten sluiten aan bij internationaal onderzoek naar de relatie tussen burn-out en inclusief onderwijs waaruit ook blijkt dat vooral leraren met grote klassen en een hoog percentage (meer dan 20%) aan 'zorgleerlingen' risico lopen op overbelasting en burn-out (Talmor, Reiter & Feigin, 2005). In het onderzoek van Smeets et al. komt naar voren dat de meeste leraren aangeven zelfs meer dan 25% aan 'zorgleerlingen' in de klas te hebben. Uit ons onderzoek onder de leerkrachten en directies van Montessorischolen blijkt dat meer dan de helft van de leerkrachten meer dan vijf handelings- of begeleidingsplannen per klas heeft en 34,6% heeft zelfs 10-15 kinderen per klas met een specifiek begeleidings- of handelingsplan (Olbers, 2012).

Vooraf leerlingen met een *leerachterstand in combinatie met forse gedragsproblematiek* worden als een probleem ervaren waarbij leraren zichzelf wel competent maar door de omstandigheden (te grote klassen, te weinig tijd en ruimte, te weinig directe ondersteuning en gebrek aan materialen en methodieken) onvoldoende capabel achten om deze leerlingen passend onderwijs te bieden. Ook het bieden van passend onderwijs aan *leerlingen met een visuele of auditieve beperking, hoogbegaafde leerlingen en leerlingen met syndroom van Down of ernstige cognitieve beperkingen* wordt door de meeste leraren gezien als moeilijk te realiseren.

Als belemmerend ervaren leraren dat de *ondersteuning* die zij nodig hebben niet altijd daadwerkelijk aanwezig is en werkt (CNV, 2013; Van Klaveren, 2012; Olbers, 2012; Van Oudheusden & Mol Lous, 2013; Van der Meer, 2011), terwijl gebrek aan ondersteuning hoog gerelateerd lijkt aan het risico op burn-out bij leraren (Talmor, Reiter & Feigin, 2005).

Ook de *administratieve rompslomp* rondom het bijhouden van handelingsplannen, groepsplannen en leerlingvolgsystemen wordt door een groeiend aantal leraren als belastend ervaren (CNV, 2013; Van der Meer, 2011; Van Klaveren, 2012; Van Oudheusden & Mol Lous, 2013).

De meeste leraren voelen zich wel competent als het gaat om leerlingen met *Attention Deficit Disorder (with Hyperactivity) (AD(H)D), dyslexie, dyscalculie, sociaal-emotionele problemen en lichte gedragsproblemen* (Van Klaveren, 2012; Van Oudheusden & Mol Lous, 2013). Ook dit beeld sluit aan bij onderzoeken van o.a. CNV (2013), Jettinghof en Grootsholte (2014) en Smeets et al. (2013). Leerkrachten van Montessorischolen geven een iets ander beeld. Zij geven aan dat onderwijs

aan leerlingen met functionele beperkingen in principe goed gerealiseerd kan worden in Montessorischolen, terwijl het lastiger wordt om passend onderwijs te bieden aan leerlingen met taakgerichtheid- en werkhoudingproblemen (Olbers, 2012).

Als succesfactoren voor passend onderwijs wordt door de meeste leerkrachten aangegeven dat een *goede relatie met de leerlingen* bepalend is voor het slagen van passend onderwijs. Leerkrachten die door hun collega's worden genoemd als voorbeeld van succesvol passend onderwijs geven aan dat *duidelijke en positieve verwachtingen*, het werken met *leerlijnen* en vooral het *voeren van goede gesprekken met leerlingen* om hen te *coachen op gedrag en op leren* hen helpt om goed passend onderwijs te bieden. Door veel leerkrachten worden gesprekstechnieken gebaseerd op positieve psychologie en het versterken van de autonomie van het kind als succesfactor genoemd. Daarnaast wordt het toepassen van *oplossingsgerichte technieken* meerdere malen als succesfactor genoemd. Opvallend is dat slechts een kleine minderheid (12%) van het totaal aan leraren aangeeft leerlingen zelf te betrekken bij het formuleren van doelen en het vaststellen ervan (Smeets et al., 2013), terwijl uit de succesvolle praktijken van passend onderwijs blijkt dat het betrekken van leerlingen en het verantwoordelijk maken van leerlingen voor hun eigen gedrag en prestaties juist sterk bijdraagt aan goed passend onderwijs (Haenen & Mol Lous, 2014; Olbers, 2012; Van Oudheusden & Mol Lous, 2013).

In Tabel 1 staan de factoren die door de respondenten genoemd werden in volgorde van zwaarte (het belang dat respondenten toekennen aan de factor).

Tabel 1 **Overzicht ervaringen van leerkrachten m.b.t. succesfactoren voor passend onderwijs in de praktijk (n=721)**

Niet voldoende toegerust voor:	Wel voldoende toegerust voor:	Belemmerende factoren:	Helpende factoren:
Combinatie forse leerachterstand en gedragsproblematiek	Dyslexie Dyscalculie	Administratieve rompslomp	Tijd voor gesprekken en instructie geven
Visuele of auditieve beperking	AD(H)D	Werkdruk	Werken met leerlijnen
Hoogbegaafde leerlingen	Sociaal-emotionele problemen	Gebrek aan ondersteuning vanuit de directie	Collegiale consultatie Coachen op gedrag en leren
Downsyndroom of ernstige cognitieve achterstand	Lichte gedragsproblematiek		Duidelijke en positieve verwachtingen naar leerlingen
Concentratie- of taakgerichtheidprobleem (M)	Functionele beperking (M)		Meer handen in de klas Materialen en methodieken

(M) = alleen in Montessorischolen

Bronnen: Haenen en Mol Lous, 2014; Van Klaveren, 2012; Olbers, 2012; Van Oudheusden en Mol Lous, 2013

... komt naar voren dat het terugbrengen van de verplichte lesstof tot de essentie van leerlijnen (...) en het voeren van goede gesprekken met leerlingen als meest succesvolle factoren voor passend onderwijs in de praktijk worden gezien

3 Conclusie en discussie

Het beeld dat uit diverse onderzoeken naar voren komt geeft aan dat leraren in het algemeen een positieve attitude hebben ten aanzien van de praktijk en mogelijkheden van passend onderwijs.

In principe voelen zij zich competent en ook bereid om een breed scala van leerlingen passend onderwijs te bieden. Zij geven echter wel aan dat zij behoefte hebben aan *ondersteuning* in hun eigen klas en school, *collegiale consultatie*, meer *tijd voor gesprekken met leerlingen*. Het *terugbrengen* van de administratieve last en de grote hoeveelheid aan handelings- en begeleidingsplannen wordt door leerkrachten genoemd als voorwaarde om echt te kunnen komen tot goed passend onderwijs in de praktijk.

Ook worden meer *handen in de klas/school* en ondersteuning vanuit de directie genoemd als helpende factoren. Er is duidelijk veel behoefte aan *materialen en kennis van materialen en methodieken* die ingezet kunnen worden om leerlingen met speciale behoeften te kunnen ondersteunen (CNV, 2013; Smeets et al., 2013; Van Klaveren, 2012; Talmor, Reiter & Feigin, 2005; Olbers, 2012; Van Oudheusden & Mol Lous, 2013). Uit alle onderzoeken komt naar voren dat leraren beter voorbereid zouden willen worden op het omgaan met verschillen en met name op het omgaan met ernstige gedragsproblemen, zware leerproblemen, hoogbegaafde leerlingen en de grote diversiteit aan specifieke onderwijsbehoeften (CNV, 2013; Jettinghof & Grootsholte, 2014; Van Klaveren, 2012; Olbers, 2012; Van Oudheusden & Mol Lous, 2013; Schram, Van der Meer & Van Os, 2013; Smeets et al., 2013). Er is een breed gevoelde behoefte aan meer kennis en vaardigheden om in te kunnen zetten in de praktijk.

Leerkrachten geven echter vooral aan dat zij behoefte hebben aan *meer tijd om les te geven* en in gesprek te kunnen gaan met hun leerlingen. De grote meerderheid geeft dan ook aan zich verder te willen bekwamen in coachings-, begeleidings- en gespreksvaardigheden. Dit laatste geldt ook expliciet voor het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. Naast het (h)erkennen van (hoog)begaafdheid, het kunnen werken met leerlijnen en het hebben en voorleven van positieve verwachtingen, zijn het vooral de sociaal-emotionele problemen en het 'leren leren' waar leerkrachten van (hoog)begaafde leerlingen zich meer in zouden willen bekwamen (Haenen & Mol Lous, 2014). De resultaten sluiten aan bij internationaal onderzoek naar de centrale rol van veilige leraar-leerlingrelaties voor effectief onderwijs (Doumen et al., 2008; Hamre & Pianta, 2001) en zetten passend onderwijs op de kaart als het investeren in deze relaties.

Hoewel de onderzoeken slechts een klein aantal respondenten betrof en ook niet altijd helemaal vergelijkbaar zijn, geven ze een redelijk consistent beeld. Daarin komt naar voren dat het terugbrengen van de verplichte lesstof tot de essentie van *leerlijnen* (met daarbinnen mogelijkheden voor verregaande differentiatie en maatwerk) en het voeren van goede *gesprekken met leerlingen* als meest succesvolle factoren voor passend onderwijs in de praktijk worden gezien.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Zie hiervoor: <http://tvodigitaal.nl> - januari - 'Artikelen, Columns, Mededelingen'.

OVER DE AUTEUR



Annemieke Mol Lous is lector *passend onderwijs/inclusive education* bij *Hogeschool Leiden* en *Thomas More Hogeschool Rotterdam*. Het lectoraat doet o.a. onderzoek naar succesfactoren in de praktijk van passend onderwijs om zo kennis te ontsluiten t.b.v. professionalisering van (aanstaande) leraren. Zij was ook werkzaam bij de vakgroep ontwikkelingspsychologie van de Radboud Universiteit Nijmegen waar zij promotieonderzoek heeft gedaan naar de relatie tussen spel en depressie bij jonge kinderen. Op 15 december 2014 is zij hierop gepromoveerd.

E-mail: mol.lous.a@hsleiden.nl